

5. Треф'як Я. Методика краєзнавчої роботи в школі // Історія в школах України. – К. "Педагогічна преса", 2002. – № 1. – С. 33–37.

УДК 379.821

Т. В. Я...

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ КЛУБУ ДОЗВІЛЛЕВОГО СПІЛКУВАННЯ ШКОЛЯРІВ

Аналізуючи особливості особистісного розвитку учнів шкільного віку, ми відзначаємо, що важливого значення набуває характер впливу соціального середовища. Відомо, що підлітковий вік характеризується як період активізації спілкування з однолітками. Завдяки дозвілля, хобі, цінності, установки-орієнтири детермінуються тією чи іншою спільною групою підлітків. Підліткова субкультура багато в чому визначає світогляд зростаючої людини.

Спілкування з друзями виділяється як самостійна діяльність, яка зумовлює поведінку підлітка, мотиви і спрямування його вчинків. Перед педагогічною наукою і практикою гостро постали питання про побудову такої системи дорослішання особистості, яка б перешкодила її переходу до асоціально-кримінальних самовиникаючих об'єднань. На наш погляд, створення й організація діяльності об'єднань дозвіллевого спілкування школярів (клубів) допоможе у розв'язанні проблеми соціалізації підлітків адекватно до цілей виховання.

Метою статті є розкриття теоретичних аспектів проблеми організації і функціонування клубів дозвіллевого спілкування школярів як об'єднань, діяльність яких спрямована, з одного боку, на задоволення вікових потреб учнів підліткового і старшого шкільного віку, з іншого – на реалізацію сучасної мети виховання.

Уперше ідея об'єднання підлітків, "вуличних хлопчаків" привернули увагу С.Т.Шацького. На його думку, позитивна роль таких об'єднань полягає у тому, що вони задовольняють потреби підлітків у вибірковому спілкуванні, в активності та самоствердженні [3: 83].

Подальшого розвитку проблема груп, колективів підлітків набула в працях А.С.Макаренка, В.О.Сухомлинського, А.В.Мудрика, І.П.Іванової, Л.І.Новикової, Ю.З.Гільбуха, О.В.Киричука та ін.

А.С.Макаренко наполягав на соціальній природі колективу, говорячи про те, що сам колектив є оптимальним засобом для виховання соціально значимих якостей особистості. Він вважав, що в колективі нівелюються ті індивідуальні якості людини, які заважають повноцінно служити суспільству. Творці теорії гуманістичного колективу представляють колектив як засіб для індивідуального розвитку і самореалізації дітей.

Інше протиріччя пов'язане з метою й особливостями організації спільної діяльності. З одного боку, мова йде про організацію такої спільної діяльності, що дозволяла б вирішувати причому максимально швидко і з мінімальними витратами, поставлені ззовні задачі. З іншого боку, спільна діяльність повинна задовольняти запити і потреби дітей, наприклад, у спілкуванні, турботі, емоційному насиченні, культурній ідентифікації і т.ін.

Таким чином, колектив має як би два аспекти свого існування:

- формалізований, основна характеристика фіксує досягнення мети поставленої ззовні, ділові відносини в керуванні (між керівниками, представниками організації, самоврядування й інших членів колективу);
- неформалізований, котрий зв'язаний з особливим способом життя. Неформалізована складова колективу відбиває неформальні відносини його членів.

і має, на думку А.В.Мудрика, два рівні: міжособистісні відносини всіх членів колективу і мережу вибіркового відносин, приятельства і дружби.

Таким чином, колектив являє собою високоорганізовану групу, в якій існують два основних протиріччя: між соціальним і індивідуальним, результатом і процесом. Дані протиріччя в кожному конкретному колективі вирішуються по-своєму, що робить кожен колектив унікальним і неповторним. Становлення унікальності колективу відбувається залежно від його керівників і є в окремих випадках причиною для конфліктів.

Однією з базових характеристик колективу є його ціннісно-орієнтаційна єдність, що означається набором цінностей і смислів, значимих для всіх членів колективу

У рамках виховної системи індивідуально-особистісної орієнтації колектив будується як спосіб найбільш ефективної взаємодії, що дозволяє успішно вирішувати загальні й індивідуальні проблеми. В основі даного колективу лежить повага до волі і незалежності кожної людини. Важливою особливістю є толерантність і терпимість до особливостей один одного.

Існує ряд протилежних поглядів на виникнення і функцію дитячого колективу. Зокрема, С.У.Кульневич [1] вважає, що колектив – суто комуністичне поняття, суть якого полягає в тому, що людина може реалізувати себе тільки в колективному житті і здійснюється в ньому. На думку С.В.Кульневича, неможливо з'єднати в рамках єдиної педагогічної концепції гуманістичний і колективістський початки.

Гуманістична інтерпретація колективу припускає наявність визначених ознак, що дозволяють зробити колектив “інструментом дотику особистості” (А.С.Макаренко). Маленкова [2] виділяє наступні ознаки подібного колективу:

1. Суспільно значима мета. Колективи за своїм цільовим призначенням різноманітні: трудові, учнівські, дозвілєві, політичні, вільного спілкування і т.ін.

2. Суспільно значима діяльність. Міжособистісне спілкування дітей розвивається в різноманітних видах діяльності тому, що саме в діяльності формується відношення дітей до зовнішнього світу. Будь-яка діяльність повинна бути суспільно-корисною і приносити особистісне задоволення кожному учасникові.

3. Відношення відповідальної залежності. А.С.Макаренко називав їх ще відносинами “спільної відповідальності і взаємного підпорядкування”. Зміст зводиться до формальної і фактичної структури колективу (актив і органи самоврядування, система доручень і зв'язків).

4. У колективі реалізується ідея захищеності свободи особи. У сучасній школі, пише Макаренко, воля і розкутість повинні бути зв'язані з гарантією розвитку усіх, повинні розглядатися, як воля діяльності, як воля спілкування, що духовно збагачує, проти різних форм роз'єднаності і дегуманізації відносин серед дорослих і дітей.

5. Єдина для всіх система вимог. В усіх сферах життя і діяльності колективу, в чіткості організації кожного виду діяльності, у виконанні доручень усіма і кожним, у шанобливому ставленні до всіх, у найвищій вимогливості до себе, у дотриманні порядку, дисципліни, у ретельному виконанні норм моральної поведінки і т.ін. При цьому система вимог у колективі може бути виражена різними засобами: наказ, порада, натяк, подив, рекомендація, заохочення, прохання і т.ін.

6. Традиції в колективі, які виникають поступово, по мірі накопичення спільного досвіду діяльності і спілкування. Збагачення колективного життя традиційними справами і звичками емоційно-позитивних відносин – один зі шляхів згуртованості колективу.

7. Зв'язок з іншими колективами. При цьому існують дві лінії взаємодії: з одного боку, колектив бере для себе щось (досвід діяльності, навички взаємин, допомогу і підтримку), а з іншого боку – віддає щось іншим (надання допомоги малюкам, озеленення мікрорайону і т.ін.).

8. Наявність історії розвитку колективу. Це рух від нижчих форм існування (дифузійної групи) до вищого (колективу), від першого до четвертого рівня розвитку колективу, від керівництва педагогом усіма справами до повного самоврядування.

Організація і керівництво колективом клубу містить у собі:

- визначення мети, для досягнення якої створюється об'єднання школярів;
- створення доброзичливої атмосфери, що формує потребу в спілкуванні й єднанні;
- розвиток органів самоврядування;
- розв'язання виникаючих у колективі особистісних проблем.

Погляд на цілі виховання, як цілі розв'язання проблем життя учнів того або іншого віку, ставить організатора дозвіллевого спілкування школярів на позиції і практичного психолога, і психотерапевта.

Колектив, як спеціально організована спільність, формується не відразу. Цей процес тривалий і містить у собі ряд етапів. Етап розвитку колективу, коли вимоги виступають передумовою його становлення, уперше були обґрунтовані А.С.Макаренком. У розвитку виховного колективу він вважав закономірним перехід від категоричної вимоги педагога до вільної вимоги кожної особистості до себе на тлі вимог колективу.

Нам близька позиція Л.І.Новікової, що пропонує виділяти стадії розвитку колективу за ступенем його згуртованості:

- згуртування колективу;
- етап перетворення колективу в інструмент виховання всіх учнів;
- етап корегування соціального досвіду і розвиток творчої індивідуальності кожного вихованця.

У соціальній психології, психотерапії шлях розвитку колективу заснований на категорії "групова динаміка", яка з'являється як сукупність внутрішньогрупових, соціальних психологічних процесів і явищ, що характеризують увесь цикл життєдіяльності малої групи. Її етапи – утворення, функціонування, розвиток, стагнація, регрес, розпад. Група в цьому розгляді як спільність людей, що характеризується обмеженим числом членів (до 20 осіб), безпосередніми контактами, розподілом ролей і позицій, взаємозалежністю учасників, загальними цілями, цінностями і нормами, а також постійним складом. Термін "групова динаміка" використовується:

- 1) для позначення напрямку у вивченні малих груп;
- 2) для характеристики процесів, що відбуваються в групі по мірі її розвитку і зміни;
- 3) для опису причинно-наслідкових зв'язків, що пояснюють ці явища;
- 4) для позначення сукупності методичних прийомів, що використовуються в вивченні соціальних установок і міжособистісних відносин у групі.

Розглянемо розвиток клубів дозвіллевого спілкування школярів, як інтерпретацію групової динаміки психотерапевтичних груп.

За своїм бажанням або всупереч йому, але протягом усього життя, ми вступаємо в великої кількості формальних чи неформальних груп. Наші основоположні цінності і установки, що стосуються головних питань життя, виникають та змінюються під впливом інших людей, разом з якими ми належимо до тієї чи іншої групи. У своїй поведінці ми враховуємо їх думку.

Група дозвілля – група, в якій методи педагогічного впливу можуть бути застосовані не тільки для розвитку інтересів дітей в тій чи іншій діяльності, а й для реалізації більш широких цілей, наприклад, саморозуміння та самопізнання, уточнення своєї життєвої мети, самореалізація, самовдосконалення.

Робота будь-якої групи дозвілля базується на груповій динаміці як сукупності подій та міжособистісних взаємодіях в групі. Найважливішим психологічним фактором

взаємовідносини учасників групи і їх взаємодія з організатором. Кваліфікований організатор дозвілля повинен добре орієнтуватися як в індивідуальній, так і в міжособистісній динаміці групи та в закономірностях функціонування групи як цілого.

Аналізуючи переваги індивідуальної та групової виховної діяльності, слід визначити такі аспекти:

- у самій групі закладені такі можливості, які відсутні при індивідуальному виховному впливі. Передусім – це міжособистісне (соціальне) навчання, яке дозволяє більш глибоко познайомитись зі стилем свого спілкування з іншими людьми, а також отримати більш ефективні соціальні навички. Група надає можливість очима інших подивитися на себе та свої проблеми, моделювати свою поведінку. У групі можна отримати різноманітні реакції інших її учасників на свою поведінку, побачити з їх допомогою наслідки своєї поведінки не тільки в групі, а й за її межами. Група дозволяє учасникам не тільки побачити себе з усіх боків, але й надає підтримку при випробуванні нових способів поведінки;
- група значно краще відповідає повсякденній реальності індивіда. У групі без зусиль “відтворюється” повсякденне життя кожного учасника – тут вони бувають такими, якими звичайно бувають у відносинах з іншими людьми. Це дозволяє більш “просторово” побачити їх життя і, зокрема, проблеми і труднощі відносин. Взаємозв’язок міжособистісних процесів в групі і міжособистісних відносин поза нею збільшує вірогідність того, що засвоєні в групі способи поведінки, розуміння себе і своїх відносин з іншими будуть перенесені в ситуації реального життя;
- група надає учасникам можливість обмінюватись життєвим досвідом, навчатися на досвіді інших учасників. Це додаткова можливість самовдосконалення.

Якщо клуби дозвіллевого спілкування школярів мають створюватися і розвиватися використовуючи шляхи розвитку психотерапевтичних груп, доцільно розглянути ті, які більш відповідають цілі функціонування дозвіллевих об’єднань

Специфічний вплив групи на особистість визначається наступними факторами: заохочення, надії, універсальність, інформування, альтруїзм, вдосконалення соціальних навичок, імітаційна поведінка, міжособистісне вивчення, згуртованість групи, корегуючий колективний досвід, екзистенціальні фактори.

Розглянемо ці фактори детальніше. Спілкуючись у групі, людина стикається з життєвими історіями, досвідом, засобами вирішення проблем інших людей. Поміж учасників групи можуть бути люди, які долають свої труднощі більш успішно. І це дає надію, що дійсно можна щось змінити в своїй життєвій ситуації. Заохочення надій учасників групи є важливою складовою діяльності групи, особливо на початковій стадії. Організатор групи повинен чітко сформулювати свою установку відносно до своєї діяльності: “Я вірю, що можу допомогти будь-якому учаснику групи”. На подальших етапах роботи, коли учасники мають можливість поділитися у змінах, що відбулися з ними, заохочення надій тепер стає турботою групи.

У групі учасники можуть дати один одному дуже багато – підтримку, навіювання, заохочення, почуття, розуміння. У будь-якій групі в реальній міжособистісній взаємодії відбувається навчання та вдосконалення соціальних навичок. Більшість людей відчуває потребу досвіду близьких відносин, і щирі почуття, виявлені відносно до них іншими учасниками групи, дають відмінну можливість побачити, як виникають, зав’язуються близькі відносини. Розвинуті навички соціальної поведінки – вміння гармонійно вступати в спілкування, терпимість відносно до інших людей, вміння продуктивно протистояти і вирішувати міжособистісні конфлікти, вміння не оцінювати, а краще відчувати, розуміти, поважати та поважати потреби інших – можуть бути, і частіше за все і є, одним із головних результатів ефективної роботи групи.

Згуртованість групи є не тільки важливим фактором розвитку групи, а й необхідною умовою її ефективної діяльності. Згуртованість групи – це взаємозв'язок учасників групи, який виявляється у відкритості та взаємодовірі один до одного, в спільній роботі учасників на досягнення спільних цілей. Згуртованість групи не виникає зненацька – вона починає розвиватися ще до початку роботи групи на стадії її організації.

Для виникнення згуртованості групи необхідні наступні умови:

1. Пов'язані з організацією групи:

- правильний вибір учасників групи;
- правильна побудова групи;
- ефективна підготовка учасників до роботи в групі.

2. Пов'язані з раннім періодом життя групи:

- вирішення конфліктів;
- створення конструктивних групових норм;
- зменшення захисної поведінки.

3. Пов'язані із засобами роботи в групі:

- взаємна привабливість учасників групи і їх взаємні зв'язки;
- надання підтримки і турбота один про одного;
- вислуховування і емпатія;
- саморозкриття і реагування один на одного.

Основними умовами виникнення згуртованості групи є:

- мотивація участі в групі;
- чітко визначені індивідуальні цілі учасників групи, а також ясно сформульована спільна мета групи;
- позитивні очікування і відповідність групи особистим потребам учасників;
- дружня і тепла атмосфера;
- взаємсимпатія учасників групи один до одного;
- активна участь в роботі групи всіх учасників;
- розподіл відповідальності за роботу групи між організатором та учасниками;
- відкрите обговорення конфліктів.

Згуртованість групи розвивається протягом всього її існування і по-різному проявляється на різних етапах діяльності групи.

Щирість, співчуття організатора, заохочення до спільних дій, прояв позитивних емоцій і почуття гумору сприяють згуртованості в групі. Згуртованість групи починає розвиватися на початковій стадії роботи. Чим скоріше вона сформується, тим продуктивнішою буде робота в групі.

Висновки. Проаналізувавши особливості розвитку клубів дозвіллевого спілкування школярів підліткового і юнацького віку, слід відзначити, перш за все, їх цінність педагогічно-організованого середовища особистісного розвитку школяра.

Пов'язуючи організацію і шлях розвитку клубів дозвіллевого спілкування школярів з особливостями функціонування психотерапевтичних груп, ми спрямовуємо роботу клубів на розв'язання проблеми особистісного розвитку учнів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кульневич С.В., Лакоценина Т.П. Воспитательная работа в средней школе: от коллективизма к взаимодействию. – Ростов-на-Дону, 2000.
2. Маленкова Л.И. Воспитание в современной школе. Книга для учителя-воспитателя. – М., 1999.
3. Шацкий С.Т. Педагогические сочинения. В 4-х т. – М., 1964. – Т.2.